

Будянський Дмитро Васильович
кандидат педагогічних наук, доцент
докторант кафедри теорії і методики професійної освіти
Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна

НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ ЗДОБУТКІВ РИТОРИКИ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

В статті досліджується актуальна проблема сучасної освіти – використання здобутків риторики у процесі вдосконалення ораторських якостей викладачів вищої школи. Розглянуто основні підходи до розуміння сутності риторики у працях вітчизняних та зарубіжних учених. Представлено актуальні напрямки використання риторики у процесі розвитку риторичної культури викладача. Автор відстоює думку, що одним із ефективних інструментів розв'язання багатьох актуальних проблем вищої школи є риторизація освітнього процесу.

Ключові слова: риторика, риторизація, риторична культура, вища освіта, гармонійна особистість.

Вступ. Наразі одним із найактуальніших дослідницьких напрямків у сучасній педагогічній науці є пошук, вивчення і розробка засобів, методів, технологій підвищення ефективності усіх ланок освіти. На думку багатьох вітчизняних і зарубіжних учених ефективним інструментом розв'язання цієї складної задачі є *риторизація* освітнього процесу (використання здобутків риторики у професійній діяльності педагогів, підвищення рівня їх риторичної культури, повернення цієї дисципліни до навчальних програм середньої і вищої школи) [3; 5; 6; 7; 8; 9; 12; 13].

Слід зазначити, що головне завдання риторики з давніх часів полягало у вихованні гармонійної, інтелектуально і духовно розвиненої, соціально-активної особистості, яка володіє культурою мислення та мистецтвом слова, що слугує досягненню суспільно-корисних цілей. Підтвердження цієї думки знаходимо у працях сучасних науковців. Зокрема, Н. Голуб вважає, що риторика відіграє важливу роль в освітньому процесі, перш за все, як ефективний інструмент утвердження «...духовної та етичної моралі українського народу» [4, с.4], патріотичного виховання, організації системної мисленнєво-мовленнєвої діяльності (логос), підвищення рівня українського спілкування. Людина, яка володіє риторичними знаннями та вміннями, успішно входить у соціум, реалізується у професійній сфері, постійно вдосконалюється як особистість і як фахівець. Риторика є необхідною умовою підвищення освітнього і культурного рівня, запорукою якісно нової організації суспільних відносин і засобом утвердження пріоритету високої мовної культури в усіх сферах суспільного життя [3].

Фундатор сучасного українського красномовства Г. Сагач стверджує, що «риторика – найоптимальніший шлях особистісного розвитку людини» [12, с.18].

Представлена вище загальна мета риторики як навчальної дисципліни конкретизується у таких завданнях: – розвиток здатності до винайдення, стилістичної та композиційної обробки ідей; – формування умінь створення та виголошення перед аудиторією текстів різних видів (інформаційних, агітаційних, епідейктичних, наукових тощо); – формування умінь аналізу та оцінки публічного мовлення й риторичних текстів усіх жанрів; – формування навичок ведення діалогу, дискусії, диспуту відповідно до принципів риторичної етики тощо [5].

Таким чином, сьогодні підвищення якості вищої освіти не можливе без ґрунтовного вивчення сутності, значення, ролі, місця і значного потенціалу риторикознавчих дисциплін («Риторика», «Ораторське мистецтво», «Основи красномовства» тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі © Будянський Д.В.

актуальні питання риторичної освіти активно вивчаються багатьма дослідниками України та зарубіжжя. Тривають активні наукові пошуки у таких напрямках:

- методологічні засади сучасної риторики (О. Зарецька, Г. Сагач, О. Юніна);
- історичні, теоретико-методичні аспекти риторичної науки (В. Аннушкін, З. Куньч, Л. Мацько, О. Мацько, Г. Сагач);
- використання засобів риторики з метою підвищення професійної майстерності майбутніх вчителів (Я. Білоусова, Н. Тарасевич);
- основи академічної риторики (С. Абрамович, В. Герман, В. Василенко);
- підвищення риторичної майстерності викладачів вищих навчальних закладів різного профілю (Я. Білоусова, Н. Голуб, О. Залюбівська, А. Первушина та ін.).

Проте роль, місце та напрямки використання риторики у системі розвитку риторичної культури викладача вищої школи не достатньо досліджені у педагогічній науці. У зв'язку з цим **метою статті** є розгляд сучасних підходів до розуміння змісту поняття «риторика» та визначення шляхів використання цієї дисципліни у процесі розвитку риторичної культури викладачів вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні риторика як наука і навчальна дисципліна тяжіє до спеціалізації. У науково-методичній літературі активно досліджуються такі розгалуження риторичної науки як судова, ділова, політична, педагогічна, мас-медіа риторика та інші. Цей процес є закономірним, оскільки комунікація у певному середовищі (віковому, соціальному, професійному) має свою специфіку, яка детермінує характер практичних рекомендацій щодо застосування риторичних засобів. Проте сучасні роди та види красномовства спираються на засади класичної риторики: закономірності, принципи, основоположні категорії (логос, етос, пафос, топос), риторичний канон (інвенція, диспозиція, елокуція, меморія, акція), які були сформовані ще за часів античності [8; 9]. Зміст риторики, сформований у працях фундаторів красномовства (Аристотеля, Демосфена, Цицерона, Квінтіліана та ін.), активно досліджується сучасними педагогами-риторами. Основні підходи до тлумачення змісту риторики науковцями представлені у табл. 1.

На основі аналізу праць вітчизняних і зарубіжних дослідників ми приходимо до розуміння риторики як системної, комплексної дисципліни, що інтегрує здобутки суміжних соціально-гуманітарних галузей: філософії, логіки, етики та естетики, психології та педагогіки, теорії соціальних комунікацій, мовознавства, акторської майстерності тощо.

Таблиця 1.

Зміст категорії «риторика» у сучасних дослідженнях

Автор	Визначення поняття риторика
Н. Голуб	Риторика – прикладна наука, «... що базуючись на засадах філософії, етики, лінгвістики, логіки, психології і культури, навчає мистецтву переконання, аргументації, мислення, мовлення, прикрашання і керування суспільними процесами, через стиль мовлення формує життя; сприяючи удосконаленню мовлення окремої людини, формує високу загальну й мовленнєву культуру і впливає на мовленнєву організацію всього суспільства» [3, с.33].
О. Зарецька	Риторика є «...культурною основою знання і соціальної діяльності, вона дозволяє людині бути громадянином правового суспільства і визначати форму думок і напрямів дійсності в майбутньому. Одночасно вона з'єднує людство з історією культури» [6, с.3-4].
Л. Мацько, О. Мацько	Риторика – це текстотворча наука, яка базується на законах мислення і мовлення, механізмах продукування усного й писемного тексту [8].
Н. Онуфрієнко	«Риторика є наукою про закони ефективної організації мисленнєво-мовленнєвої діяльності, норми і правила цивілізованого, якісного, переконливого мовлення за різних ситуацій навчального, життєвого і професійного спілкування покликана бути надійним орієнтиром у бурхливому просторі мовленнєвої стихії» [9, с.6].
Г. Сагач	Риторика – це універсальна теоретико-прикладна наука філософсько-дидактичного спрямування, яка вивчає закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю [12].
О Щербакова	Риторика (наука красномовства або теорія ораторського мистецтва) – цілісна система знань, одна із найдавніших гуманітарних дисциплін, яка вивчає способи побудови художнього, виразного, емоційно образного і логічно послідовного публічного мовлення [10].
О. Юніна	Наука про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю [13].

В межах нашого дослідження, риторика розглядається як ефективний засіб формування важливих професійно-особистісних якостей викладача: в першу чергу культури мислення (логічність, оригінальність, гнучкість, критичність, чіткість та ясність), бо саме вона є фундаментом красномовства, культури мовлення (виразність, образність, доцільність, правильність, лаконічність, змістовність), культури спілкування (толерантність, відповідальність, діалогічність) та сценічної культури (артистизм, природність поведінки перед аудиторією, індивідуальний ораторський імідж) [12].

На наш погляд, цей перелік потрібно доповнити ще однією надважливою якістю сучасного викладача вищої школи – *риторичною культурою*, яку ми розглядаємо як комплекс інтелектуальних, морально-естетичних, емоційно-чуттєвих та артистично-виконавських якостей, які виражаються у формі оригінального продукту мисленнєво-мовленнєвої діяльності, спрямованого на розв'язання педагогічних задач [2].

На думку Г. Сагач, розвиток риторичної культури у студентів педвузів та студентів гуманітарних спеціальностей інших вузів – це «...один із найважливіших аспектів підготовки випускників вищої школи до професійної діяльності, де ораторське мистецтво має стати інструментом перетворення особистості...» [12, с. 1-2].

Аналогічних поглядів дотримується О. Залюбівська, яка вважає, що головна мета риторики у вищій школі полягає у формуванні риторичної культури майбутніх спеціалістів різного профілю, яка є необхідною умовою їх професійного становлення [5].

Отже, риторика відіграє провідну роль у системі розвитку риторичної культури сучасних студентів та викладачів.

На основі аналізу наукових праць і власного науково-викладацького досвіду визначимо основні *напрямки* використання здобутків риторики в освітньому процесі в цілому, і, зокрема, в процесі розвитку риторичної культури викладача вищої школи:

1. Створення національної школи риторики, в основі якої ідеї «...основоположників ораторської прози Епіфанія Славинецького, Сімеона Полоцького, Стефана Яворського, Гавріїла Бужинського, Феофілакта Лопатинського, Феофана Прокоповича, Петра Могили...» [12, с.7], Іоанікія Галятовського; праці ви-

значних педагогів-практиків II-ї половини XIX-поч. XX ст.: Г.Вашенка, В.Сухомліського, А.Макаренка, К.Ушинського; сучасних дослідників: Н.Голуб, І.Зязюна, Й.Капської, Л.Мацько, Г.Онуфрієнко, Г.Сагач та інших, а також найкращі європейські та світові здобутки теорії і практики красномовства.

2. Формування креативної, риторичної особистості педагога та студента (учня), здатного реалізувати свої права і свободи в усіх сферах переконуючої комунікації [12].

3. Впровадження «Риторики» як обов'язкової навчальної дисципліни у середніх та вищих навчальних закладах різного профілю: педагогічних, юридичних, гуманітарних, політехнічних тощо. Удосконалення змісту риторики як навчальної дисципліни шляхом використання здобутків сучасного красномовства, використання інноваційних технологій.

4. Впровадження спеціально розробленого курсу (спекурсу) з сучасного академічного красномовства для викладачів вищих навчальних закладів.

5. Залучення широкого кола викладачів та науковців до вивчення риторико-педагогічних проблем, збільшення кількості і підвищення якості монографій, статей, наукових робіт, навчально-методичних посібників риторичного спрямування. За останні роки вийшли друком посібники з різноманітних аспектів педагогічної риторики таких авторів як С.Абрамович, В.Герман, В.Василенко, З.Куньч, П.Лісовський, Л.Грицаєнко, М.Чікарської та ін. Вагомий внесок у розвиток теоретико-методичної бази сучасної риторики здійснили також такі дослідники як Я.Білоусова, Н.Голуб, В.Вандишева, Ю.Єлісовенко, О.Залюбівська, Л.Мацько, О.Мацько, Г.Сагач, В.Молдован, Г.Онуфрієнко, А.Первушина, М.Препотенської, О.Тарасова, А.Ткаченко, Л.Ткаченко, М.Требіна та і.[10]. Як бачимо, наразі відбувається активізація дослідницького інтересу до риторикознавчих проблем.

6. Створення у вищих навчальних закладах кафедр риторики, «...логіки, еристики, теорії і практики аргументації, педагогічної майстерності, педагогічної творчості театральної педагогіки та інших...» [12, с.28]. Наскільки нам відомо, на сьогодні в українських вищих навчальних закладах не існує жодної кафедри риторики. Закордонний досвід показує, що подібні на-

уково-навчальні підрозділи існують у багатьох вищих навчальних закладах Європи та Америки. Їх діяльність є ефективним інструментом комунікативно-творчого вдосконалення студентів та викладачів [10].

7. Поглиблення та інтенсифікація співпраці із зарубіжними дослідниками (участь у міжнародних конференціях, форумах, семінарах, публікації у зарубіжних виданнях, вивчення і використання зарубіжного досвіду).

8. Запровадження сучасних форм і методів вдосконалення риторичної майстерності (відкриті лекції, публічні виступи, майстер-класи, дебати, тренінги тощо). Оскільки риторика має прикладний (практичний) характер, то і викладання цієї дисципліни у сучасних навчальних закладах повинно відбуватися у діяльній формі, тобто пріоритетними в цьому процесі мають бути активні форми навчання [12].

9. Розробка і впровадження спеціалізованих мультимедійних технологій: відеокурси, Інтернет-ресурси; форуми, соціальні мережі, хмарні технології тощо.

10. Об'єднання зусиль вітчизняних риторів у напрямку підвищення якості викладання риторичних дисциплін у вищій школі (проведення конференцій та «круглих столів», в перспективі створення риторичної асоціації). На сьогодні у багатьох країнах світу існують риторичні асоціації. Серед них: Національна асоціація по вивченню комунікації (National Communication

Association) (США), Всесвітній інститут дебатів (США), Центр вивчення риторики у суспільстві (Вірджинія, США), Центр досліджень у галузі риторики, філософії та історії ідей (Париж, Франція), Риторичне товариство Греції (Афіни), Риторичне товариство Європи (Ольборг, Данія), Інститут європейської риторики (Німеччина), а також інші дослідницькі, навчальні і культурно-освітні інституції (асоціації, організації, установи, товариства, наукові центри, групи), які ґрунтовно досліджують та популяризують здобутки риторики у суспільстві [10].

11. Залучення студентів та викладачів до позанавчальної діяльності риторично-творчого характеру (конкурси ораторів, читців, публічні дебати тощо), а також до різноманітних форм інформальної освіти.

Висновок. Таким чином, у сучасному світі володіння мовленнєвою майстерністю є одним із найважливіших чинників досягнення успіху у багатьох галузях суспільного життя, особливо в гуманітарній сфері. Насамперед ця вимога стосується викладачів вищих навчальних закладів (науково-педагогічних працівників). У зв'язку з цим актуальності набуває проблема використання в освітньому процесі значного теоретико-методичного потенціалу риторики – комплексної дисципліни, спрямованої на етичне, естетичне, морально-патріотичне виховання особистості, розвиток творчих здібностей та професійно-необхідних якостей, зокрема риторичної культури. Отже, на часі подальші наукові розвідки в цьому напрямку з метою осучаснення змісту риторики відповідно до запитів сьогодення.

Список використаної літератури

1. Білоусова Я.В. Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти» / Я. В. Білоусова. – К., 2004. – 20 с.
2. Будянський Д.В. Суть і структура риторичної культури викладача вищого навчального закладу / Д.В.Будянський // Теорія та методика навчання та виховання: зб. наук. пр. – Х.: ХНАДУ, 2016. – Вип. 39. – С. 12-22.
3. Голуб Н.Б. Риторика у вищій школі: [монографія] / Н. Б. Голуб. – Черкаси: Брама-Україна, 2008. – 400 с.
4. Голуб Н.Б. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.02 / Н.Б.Голуб. – К., 2009. – 36 с.
5. Залюбівська О.Б. Про впровадження риторики в сучасну українську освіту / О.Б.Залюбівська // Вісник Вінницького політехнічного університету: зб. наук. пр. – 2001. – №3. – С.106-111
6. Зарецкая Е.Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации / Е. Н. Зарецкая. – М.: Дело, 1998. – 480 с.
7. Куньч З.Й. Українська риторика: історія становлення і розвитку: навч. посіб. / З.Й.Куньч. – Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2011. – 247 с.
8. Мацько Л.І. Риторика: навч. посіб. /Л.І.Мацько, О.М.Мацько. – К.: ВШ, 2003. – 311 с.
9. Онуфрієнко Г.М. Риторика: навч. посібник / Г.М.Онуфрієнко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 592 с.
10. Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України в контексті євроінтеграції: монографія (рукопис) / [Б.А.Воронкова, М.А.Дебич, Н.М.Дем'яненко, Н.О.Дівінська та ін.]; [за заг. ред. Г.В.Онкович]. – К., 2014. – 326 с.
11. Рамірес Хосе Луїс. Поновлення риторики як основи громадянства і освіти / Хосе Луїс Рамірес. – Львів: Центр гуманітарних досліджень; Київ: Смолоскип, 2008. – 96 с.
12. Сагач Г.М. Риторика як наука в системі професійної підготовки вчителя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 «загальна педагогіка та історія педагогіки» / Г.М.Сагач. – К., 1993. – 44 с.
13. Юнина Е.А. Риторическая культура и ее современные проблемы: дис. ... доктора филос. наук: 09.00.13 «Философская антропология и философия культуры» / Елена Анатольевна Юнина. – Пермь, 1998. – 328 с.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2017 р.

Будянський Дмитрій

кандидат педагогічних наук, доцент
докторант кафедри теорії і методики професійного образования
Харьковский национальный педагогический университет им. Г.С.Сковороды
г.Харьков, Украина

НАПРАВЛЕНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДОСТИЖЕНИЙ РИТОРИКИ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ РИТОРИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В статье исследуется актуальная проблема современного образования – использование достижений риторики в процессе совершенствования ораторских качеств преподавателей высшей школы. Рассмотрены основные подходы к пониманию сущности риторики в трудах отечественных и зарубежных ученых. Представлены актуальные направления использования риторики в процессе развития риторической культуры преподавателя. По мнению автора, одним из эффективных инструментов реформирования и повышения качества высшей школы является риторизация образовательного процесса.

Ключевые слова: риторика, риторизация, риторическая культура, высшее образование, гармоничная личность

Budyanskiy Dmitro

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Associate Professor
H.S.Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, Ukraine

**DIRECTIONS FOR USE OF THE RHETORIC ACHIEVEMENTS IN THE DEVELOPMENT PROCESS
OF THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT TEACHER'S RHETORICAL CULTURE**

The article presents current trends in the use of rhetoric in the development process of the teacher's rhetorical culture in details. In particular, the establishment of the national rhetoric school; the introduction of «Rhetoric» as a compulsory discipline in secondary and higher education of different profile; the creation of the rhetoric departments in the higher educational institutions; the deepening of the cooperation with foreign researchers; the introduction of modern forms, methods and means of the rhetorical skills improving; the use of multimedia technologies; the pooling of the efforts of the national rhetoricians in the direction of improving of the quality of the teaching of the rhetorical courses in high school; the establishment of a national rhetorical association; the holding of the conferences, seminars of the rhetorical and educational direction, etc.

Key words: rhetoric, rhetorization, rhetorical culture, higher education, harmonious personality.